

Verslag – Vijfde bijeenkomst Maatschappelijke Klankbordgroep Kennisprogramma Zeespiegelstijging (MKBG KP ZSS)

Donderdag 21 december 2023

15.00 - 17.00 uur

Rijnstraat 8, Den Haag

Aanwezig:

- Louise Veerbeek (ministerie Infrastructuur en Waterstaat, DGWB, KP ZSS)
- Annemiek (ministerie Infrastructuur en Waterstaat, DGWB, KP ZSS)
- Laura Plezier (ministerie van Infrastructuur en Waterstaat, DGWB, KP ZSS)
- Harrie Timmer (Vewin)
- Martin Nieuwland (Gasunie)
- Petra Damsma (Stichting de Noordzee)
- Bas Roels (Wereld Natuur Fonds)
- Flos Fleischer (Blauwe Hart Natuurlijk)
- Leonie van der Voort (Cascade)
- Marc Janssen (Stichting Duinbehoud)
- Marcel Stemvers (Watersportverbond)
- René Dekeling (Regioteam Noordzee, Watersportverbond)
- Roel Valkman (TwynstraGudde, Voorzitter)
- Sam Robroek (TwynstraGudde, Secretaris)

Agendapunt 1. Welkom en toelichting van het programma

Vaststellen verslag vorige bijeenkomst

Er zijn geen opmerkingen en het verslag wordt vastgesteld.

Overige mededelingen

Marc Janssen (Stichting Duinbehoud) vraagt: Ik heb aangeboden om mee te doen met de pilot in Schiermonnikoog, klopt het dat ik hier niets over gehoord heb?

Antwoord: Louise Veerbeek (DGWB) zal dit doorgeven aan Hennie Roorda (DGWB) en komt hierop terug.

Agendapunt 2. Werkplan MKBG

De voorzitter licht het concept werkplan MKBG kort toe. In het werkplan wordt uitwerking gegeven aan de drie doelen van de MKBG:

- Maatschappelijke organisaties worden geïnformeerd over de ontwikkelde kennis en kunnen bijdragen aan de kennisontwikkeling.
- Er wordt een breder proces op gang gebracht waarbij maatschappelijke organisaties handelingsperspectieven op het gebied van zeespiegelstijging voor zichzelf kunnen ontwikkelen en aangeven wat zij daarvoor nodig hebben.
- Er wordt feedback gegeven aan IenW op de hoofdlijnen van het KP ZSS (resultaten van alle vijf werksporen overziend) en op de strategische kant in het bijzonder om zo het kennisprogramma te kunnen verbeteren.

Feedback teruggeven aan het kennisprogramma doen we tijdens de laatste sessie van het jaar. Dat wil niet zeggen dat het jaarlijkse rapport het enige is wat we terug kunnen geven aan het kennisprogramma, dit kan natuurlijk ook gewoon tussendoor. Alle bijeenkomsten moeten bijdragen aan het realiseren van eerdergenoemde drie doelen, soms ligt de nadruk op informeren en soms op adviseren.

Het werkplan voorziet in vier bijeenkomsten per jaar. Het voorstel is om twee daarvan op locatie te laten plaatsvinden met als gastheer één van de maatschappelijke organisaties (de zogenoemde Schouw). Voor het jaar 2024 is dit nader ingevuld met als eerste onderwerp Zeespiegelstijging en de zoetwatervoorziening. Dat wil niet zeggen dat deze bijeenkomsten louter in het teken staan van dit onderwerp, maar hier zal we de nadruk op liggen.

De vier bijeenkomsten vormen de ruggengraat van de MKBG, maar het zou mooi zijn als de MKBG tussen de bijeenkomsten door ook van zich laat horen.

Roel Valkman (voorzitter) licht het werkplan verder toe. Het werkplan is de basisstructuur voor de komende drie jaar. In het werkplan zijn ook een aantal voorstellen gedaan voor onderwerpen voor de themabijeenkomsten die wellicht interessant zijn.

Zoals voorgesteld, staat de eerstvolgende bijeenkomst in het teken van de relatie tussen zeespiegelstijging en zoetwatervoorziening.

*Harrie Timmer (Vewin) geeft aan dat drinkwaterlocaties veelal slecht te bereiken zijn per openbaar vervoer maar geeft aan mee te willen denken. **Antwoord:** Roel Valkman (Voorzitter), dit wordt verder afgestemd met de eventuele gastheer. Het thema reikt natuurlijk verder dan alleen drinkwater maar landbouw valt hier ook onder.*

Flos Fleischer (Blauwe Hart natuurlijk) merkt op dat vergaderen bij het IJsselmeer (Andijk) wellicht een interessante optie is. De voorzitter zal hier verder het voortouw in nemen en de partijen benaderen die een rol willen spelen tijdens de eerste 'Schouw'.

Petra Damsma (Stichting de Noordzee) stelt nog aanvullend voor: Zeespiegelstijging, bijdrage natuurontwikkelingen aan de oplossingen voor zeespiegelstijging.

De voorzitter vraagt of hier nog vragen over zijn.

*Bas Roels (WNF) zegt: de opbouw van het verslag is prima, goed voorstel. Op het punt kennisdelen, hoe kunnen we meekijken en klankborden op de aansturing en programmering van het KP ZSS? Kunnen we hier signalen vanuit de MKBG over geven? **Antwoord:** Annemiek Roeling (DGWB): Er is niet zoiets als een stuurgroep, maar er is een opdrachtgevers- en opdrachtnemersoverleg en we stellen eens per jaar de werkplannen van het kennisprogramma vast. Dit is wellicht niet het niveau van sturen dat je zoekt. Iedere week is er een kernteamoverleg maar dat gaan over dagelijkse aansturing. Annemiek Roeling (WGWB) geeft aan mee te willen denken over de vraag of en hoe de MKBG hierin een rol kan spelen.*

Marcel Stemvers (Watersportverbond): Er wordt een advies geschreven vanuit deze groep, dit wordt aangeboden aan de werkgroep. Wordt dit advies gewogen, wordt het teruggekoppeld, het is niet helemaal vast geankerd in het werkplan wat er met het advies gaat gebeuren?

Bas Roels (WNF): Ieder jaar een adviesrapport zou betekenen, twee adviezen tot aan het eind van het kennisprogramma, dat is wellicht wat weinig. Consensus zoeken en aan het eind van het jaar in advies brengen gaat naar mijn idee weinig uitkomen, we kunnen beter kiezen voor vier thema's waar veel spanning op zit om daar wat meer kleur aan te geven richting het kennisprogramma. Kleur geven vanuit de MKBG aan een polariserend thema. Vanuit WNF zijn we dan ook bereid om er extra energie te steken.

Antwoord: *Roel Valkman (Voorzitter): We gaan het voorstel voor één keer per jaar een advies op te stellen aanpassen. Wellicht blijft het goed om eens per jaar een jaarverslag te maken met daarin een overzicht van de uitgebrachte adviezen, maar ik proef dat er behoefte is om flexibeler om te gaan met het adviseren van KP ZSS. En daarbij ook te focussen op onderwerpen waar spanning op zit en de MKBG verschil kan maken.*

Louise Veerbeek (DGWB) geeft aan dat er verschil moet worden gemaakt tussen kennisontwikkeling in het kennisprogramma en het proces van beleidsontwikkeling. In het KP ZSS vindt geen beleidsontwikkeling plaats, maar het speelt wel een belangrijke rol in de agendering van nieuw beleid. Zie bijvoorbeeld de Kamerbrief Water en bodem sturend. In deze MKBG geven we aan waar we mee bezig zijn binnen het kennisprogramma en we kijken ook waar de behoefte specifiek zit. Dit gremium moet geen voorportaal worden voor welke stuurgroep dan ook of dubbelen met bestaande overlegstructuren. Wat we kunnen bieden is dat we transparant zijn en laten zien wat we doen met adviezen.

Bas Roels (WNF) noemt voorbeeld impactanalyse, kan de participatie in het vervolg beter? Wens was om hier beter aan tafel te kunnen zitten.

Antwoord: Annemiek Roeling (DGWB) geeft aan dat we wel zo transparant mogelijk kunnen zijn m.b.t. de aanpak van de impactanalyse en bijvoorbeeld de MKBG kunnen betrekken bij de aanpak om te komen tot verschillende adaptatiepaden.

Marc Janssen (Stichting Duinbehoud) bevestigt, transparant zijn in kennisontwikkeling is van belang.

Antwoord: Roel Valkman (Voorzitter), we zullen het werkplan nog aanpassen op basis van wat er gezegd is.

Harrie Timmer (Vewin), geen opmerkingen. Wat je onderzoekt is bepalend voor het traject. Transparanter is om beter aan te geven wat de deliverables zijn binnen het kennisprogramma zodat we hierop kunnen inspelen, dit wordt nog aangevuld.

Martin Nieuwland (Netbeheer Nederland) geeft aan voor een schouw is het wellicht interessant om het stukje netwerk dat bij ons ligt te betrekken in de schouw en te kijken wat het effect is op het energienetwerk op die specifieke locatie. Martin zijn achterban kijkt ook mee (Werkgroep Klimaatadaptatie Netbeheer Nederland) en is bereid mee te denken.

Marcel Stemvers (Watersportverbond), terugkomend op eerder reacties Is het me nog niet helemaal duidelijk wat er met het advies gedaan wordt. Wat doet het programma met het advies vanuit de MKBG?

Leonie van der Voort (Cascade) geeft aan dat voor de thema's bij de themabijeenkomsten, waterveiligheid ontbreekt. **Antwoord:** Roel Valkman (Voorzitter), dit is inderdaad een belangrijk thema.

Leonie van der Voort (Cascade) geeft aan dat ze in termen van waterveiligheid ook denkt aan oppervlakedelfstoffen en kustsuppleties, komt dit ook terug bij de bijeenkomsten? **Antwoord:** Annemiek Roeling (DGWB), dit wordt ook al op andere plekken besproken, los van het kennisprogramma maar wellicht dat dit tijdens één van de volgende themabijeenkomsten een plaats kan krijgen.

Roel Valkman (Voorzitter): in derde week van januari sturen we het aangepaste plan toe aan de MKBG. Voor de eerste sessie, zoetwaterverdeling, leggen we contact met de sectoren (WNF, VEWIN en Stichting Duinbehoud).

Annemiek Roeling (DGWB) geeft aan dat er een aanbod is om contact te leggen met Deltaprogramma Zoetwater voor samenwerking rondom de eerste themabijeenkomst in 2024.

Agendapunt 3. Tussenbalans KP ZSS en vooruitblik

Annemiek Roeling (DGWB) geeft een toelichting van de gepubliceerde tussenbalans kennisprogramma zeespiegelstijging 2023 en een korte vooruitblik op het kennisprogramma in 2024.

Bedoeling is dat er in 2026 een eindrapportage ligt. Iedere keer als we iets tussentijds afhebben wordt dat gepubliceerd en gedeeld met de regio's. We hebben ontzettend veel tijd gestoken in een goede en genuanceerde boodschap. Technisch kunnen we 3 meter aan maar de impact op de omgeving is natuurlijk ook hoog.

- De zeespiegel stijgt door klimaatverandering. Dat gaan we allemaal merken.
- We zijn nu al hard aan de slag, met dijkversterkingen, zandsuppleties bij de kust en het vasthouden van zoet water.
- We moeten alles op alles zetten om ons ook op termijn te blijven beschermen tegen overstromingen en leren leven met minder zoet water.
- Hoe minder broeikasgassen de wereld uitstoot, hoe langer en beter we Nederland veilig en leefbaar kunnen houden.

Marc Janssen (Stichting Duinbehoud): *ik vind het rapport erg positief. Klopt dat beeld? **Antwoord:** Annemiek Roeling (DGWB), we hebben lang nagedacht over de boodschap en hebben niet de regie wat journalisten ervan maken. Het punt is dat 3 meter stijging weliswaar op te lossen is maar dit vraagt zeer grote inspanning en investeringen, de zeespiegelstijging kan bovendien ook in de toekomst vele malen hoger worden. Belangrijk 'takehome message', hoe zien we de toekomst van Nederland en hoe ontwikkelt zich de zeespiegelstijging?*

Hoofdbevindingen zandige kust

- Zandige strategie is vol te houden, ook bij enkele meters zeespiegelstijging
- Grotere volumes nodig in toekomst (na 2040), maar minder extreem dan verwacht (bij 3m 2,5 - 4 keer huidige hoeveelheid)
- Grootste sedimentbehoefte bij Wadden en grootste onzekerheden bij Zeeuwse Delta
- Duinen kunnen meegroeien (niet bij kustplaatsen en zeedijken!)

Bas Roels (WNF) zegt dat meegroeien van de Waddenzee net als het meegroeien van de duinen (met de te verwachte ZSS) niet mogelijk is.

Antwoord: *Annemiek Roeling (DGWB), Het huidige beleid gaat uit van het in stand houden en onderhouden van de zandige kust, daarom is er ook gekeken of we de huidige zandige kust kunnen laten meegroeien. Er is niet gekeken naar het in stand houden van de Wadden, en de Waddenzee is niet meegenomen in deze analyse.*

Marc Janssen (Stichting Duinbehoud): De tussenbalans is sterk gefocust op het effect van zeespiegelstijging in binnendijks gebied en minder op het buitendijks gebied zoals de Waddenzee of de stranden.

Annemiek Roeling (DGWB) geeft aan dat dit een goede kennisvraag is die nog beantwoordt moet worden. We hebben nog niet gekeken naar het gebied buiten de keringen omdat we de andere functies nog niet bekeken hebben.

Leonie van der Voort (Cascade) geeft aan: zand gaat wellicht voor andere doeleinden nodig zijn. Zeezand is hiervoor te fijn (en is zout). Ik verwacht dat we weinig zeezand en grind kunnen gebruiken voor de bouw. Er is ook een grote watervraag voor het spoelen van dit zand.

Annemiek Roeling: Er wordt gekeken wat er nodig is voor de zandsuppleties en het versterken van dijken (zowel zand als klei). Hoeveel hebben we nodig de komende vijftig jaar?

Louise Veerbeek (DGWB): Hier wordt binnen IenW een studie naar gedaan (uitgevoerd Witteveen en Bos), deze moet nog naar de Tweede Kamer.

Louise Veerbeek (DGWB) geeft aan dat er wordt gekeken naar een nationale zandwinstrategie, de eerdergenoemde studie is hier onderdeel van.

Marc Janssen (Stichting Duinbehoud) geeft aan dat bij een zeespiegelstijging van 3 meter het maar de vraag is of natuurlijke zandsuppletie van duinen effectief is. Uit de studies is voorgekomen dat het veel meer op de eerste duinrand blijft liggen. Het zand komt niet altijd op de juiste plek als je dit koppelt aan de systematiek die Rijkswaterstaat hanteert voor de kustveiligheid. Deze gaat uit van een kernzone, die gedraagt zich anders in de praktijk met zeespiegelstijging dan in theorie. Een kennisvraag is, hoe dit mengpaneel er precies uitziet?

RWS moet de systematiek aanpassen voor de duinen. Marc Janssen (Stichting Duinbehoud) vraagt: moeten we niet toe werken naar een brede waardering voor het duingebied?

Antwoord: *Annemiek Roeling (DGWB) geeft aan dat deze veelal in beheer zijn van de waterschappen maar zal de kennisvraag meenemen en terugkoppelen wat hier mee wordt gedaan.*

Marc Janssen (Stichting Duinbehoud) geeft aan dat dit vraagstuk ook in de pilot van Schiermonnikoog speelt. Louise Veerbeek (DGWB) geeft aan dat het doel van de pilot ook is om te kijken hoe je meer robuustheid kan opnemen in bestaande versterkingsprojecten.

Annemiek Roeling (DGWB) vervolgt haar presentatie en vertelt dat het niet alleen maar zeespiegelstijging is dat op ons afkomt, rivierwater wordt ook hoger. De nieuwste KNMI-scenario's zitten hier nog niet in maar dit is wel al afgestemd met de scenario's die KNMI bij het opstellen van de tussenbalans had.

Leonie van de Voort (Cascade), je kunt rivieren ook verbreden, de dijken moeten soms ook hoger worden maar er zijn ook gewoon hele goede alternatieven. Deze bieden meer kansen op natuurontwikkeling.

Annemiek Roeling (DGWB) geeft aan dat er wel afstemming plaatsvindt met de programma's waar bovenstaande wordt uitgewerkt, er wordt benadrukt dat de tussenbalans geen beleidskeuzes oplevert. Er wordt binnen DGWB ook gekeken naar de opgaven die in het rivierengebied samenkomen en waar rivierverruiming een rol in zou kunnen spelen, dat gebeurt in integraal riviermanagement (IRM).

Hoofdbevindingen Waterkeringen

Stormvloedkeringen kunnen stormvloedgedeelten buiten blijven houden, mits deze voldoende betrouwbaar zijn.

Dijkversterkingen tot 3 m zeespiegelstijging lijken technisch mogelijk. Wel komen er grote inpassingsvraagstukken in dichtbebouwde gebieden: verbreding circa 10 – 90 m, soms breder.

*Leonie van der Voort (Cascade) vraagt hoe dit zich verhoudt tot het voornemen om het gebruik van primaire grondstoffen te reduceren? Voor de dijkversterking zijn namelijk wel primaire grondstoffen nodig. **Antwoord:** Annemiek Roeling (DGWB), dit is lastig omdat dit alleen op dit moment met primaire grondstoffen gedaan kan worden.*

Louise Veerbeek (DGWB): dit is zo essentieel voor het land, dit is een ander soort vraagstuk dan de vraagstukken waar je een keuze in hebt om het gebruik van primaire grondstof te reduceren.

Leonie van der Voort (Cascade) zegt: beleidslijnen (voor het reduceren van primaire grondstoffen) resulteert wel in het feit dat de vergunningverlening stopt. Dat is geen goede ontwikkeling. Nederland kan niet zonder deze oppervlaktedelfstoffen.

Bas Roels (WNF) geeft aan dat je wel zonder primaire grondstoffen kan als je kiest voor het meebewegen. Dit kan een afweging zijn in een beleidsvormingstraject.

Annemiek Roeling (DGWB): er wordt gekeken naar wat er nodig is vanuit de impactanalyse, meebewegen is niet louter opschuiven, hierna moeten we ook weer kijken wat dat betekent voor zoetwater en waterveiligheid. We moeten op een later moment het gesprek hebben over welke richting we op willen. Nu inventariseren we eerst optie en kijken we naar de gevolgen.

Hoofdbevindingen zoetwatervoorziening

Grote zoetwatersystemen in Nederland zijn kwetsbaar voor verzilting: Het IJsselmeer is extra kwetsbaar. Een belangrijk risico is zoutindringing via de sluizen. Ook de zoutindringing door de ondergrond bij de kust neemt toe. De indringing beperkt zich tot 10-20 kilometer van de kust, maar als je het zout wilt wegspoelen heb je heel veel extra zoet water nodig.

Twee aandachtspunten op termijn:

- Beperkingen infrastructuur om zoet water aan te voeren waar het nodig is
- Onvoldoende zoet water voor de watervraag van verziltingsbestrijding

Petra Damsma (Stichting de Noordzee) vraagt hoe het zit met de beperking van infrastructuur om zoet water aan te voeren waar het nodig is. Is dat met het huidige (zoetwater)gebruik?

Antwoord: *Annemiek Roeling (DGWB): De infrastructuur is beperkend op termijn als we de huidige waterkwaliteit overal in Nederland willen handhaven. Dan moeten we heel veel water (dat er dus ook niet altijd is) verplaatsen om alle polders en boezems door te kunnen spoelen. Dan zijn er knelpunten in het hoofdwatersysteem, maar ook in achterliggende watersystemen.*

Oplossingsrichtingen

De verschillende lange termijn oplossingsrichtingen

- Zeewaarts
- Beschermen gesloten
- Beschermen open
- Meebewegen

Op 4 maart is er een congres zeespiegelstijging en worden de resultaten van de consortia gepresenteerd over het uitwerken van de verschillende oplossingsrichtingen. *Annemiek Roeling (DGWB) geeft aan dat dit een mooie gelegenheid is voor de MKBG om zich verder te verdiepen in deze onderwerpen.*

Wat gaan we doen met de resultaten?

Annemiek Roeling (DGWB) vertelt wat er voor beleidsacties plaatsvinden naar aanleiding van de resultaten van de tussenbalans:

- De tussenbalans dient als input voor reservering ruimte rond keringen
- Doorvertaling naar regionale systeem moet plaatsvinden
- Bij zeesluizen meer verzilting tegengaan
- Pilots voor ontwikkeling 'adaptatiecheck' (hoe organiseer je een blik op de lange termijn?)
- Borgen van ruimte voor zandwinning

Marcel Stemvers (Watersportverbond) haalt het voorbeeld aan van verzilting bij de sluis van IJmuiden en vraagt: is er budget voor het tegengaan van verzilting?

Antwoord: *Annemiek Roeling (DGWB), Voor de pilots hebben we budget vanuit het kennisprogramma. Ik weet niet of er voldoende budget voor is voor het tegengaan van verzilting bij de zeesluizen, dat is een ander budget en komt niet uit het kennisprogramma.*

Vervolg kennisprogramma

- nadere onderzoeken aanvullend op of n.a.v. huidige resultaten
- mogelijke 'extra maatregelen' om langer door te gaan met huidige aanpak
- Gevolgen/impact voor andere functies, adaptieve beleidspaden; welke beslissingen wanneer, wat zijn opties?
- programmeren vervolgonderzoek

Op de website www.kennisprogrammazeespiegelstijging.nl is meer informatie te vinden.

Impactanalyse

Annemiek Roeling (DGWB): we hebben eerder gezegd, vanuit de klankbordgroep kan kennis worden aangeleverd. Vanuit RWS is nu gezegd, dat als de MKBG kennisdragers/specialisten, het een goed idee is om bij elkaar te zitten en te kijken, hoe de impactanalyse tot stand komt en dieper in te gaan op invulling van de criteria.

Bas Roels (WNF) geeft aan, het duidingskader wordt als uitgangspunt genomen, hier zit de herstelopgave niet in. Dat soort kennis en de systematiek willen we graag delen. Uitkomst impactanalyse is ook afhankelijk van wat er uit de consortia komt, we hebben niet altijd zicht op wat daarmee gebeurt (we maken ons zorgen dat natuuroplossingen niet genoeg worden meegenomen).

Bas Roels (WNF) vraagt of de MKBG kennis kan nemen van wat er gaat komen (op 4 maart) vanuit de resultaten van de consortia.

Antwoord: *Annemiek Roeling (DGWB) geeft aan dat de MKBG kan aangeven welke mensen benaderd willen worden, dan wordt er contact opgenomen met deze mensen, (Bas Roels (WNF) en Marc Janssen (Stichting Duinbehoud) geven zich alvast op voor deze lijst.*

Roel Valkman (Voorzitter) geeft aan dat de leden bij hem kunnen opgeven indien zij op deze lijst willen staan en betrokken willen worden bij de impactanalyse.

Antwoord: *Annemiek Roeling (DGWB), de tweede vraag over de resultaten van de consortia voor 4 maart is lastiger, dit wordt meegenomen door DGWB en zij komen hierop terug. Bas Roels (WNF) geeft aan dat hij hier graag bij betrokken is.*

Agendapunt 4. Rondvraag

*Laura Plezier (DGWB) vraagt of er nog suggesties voor het uitbreiden van de MKBG zijn gekomen uit de kennismakingsgesprekken? **Antwoord:** Roel Valkman (Voorzitter), dit is niet het geval.*